

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА ЕСЕЇСТИКА МИКОЛИ РЯБЧУКА (за матеріалами збірки «Каміння і Сізіф»)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Вип. 2 (36) 2016

УДК 82.09

Зелік О. Літературно-критична есеїстика Микола Рябчука (за матеріалами збірки «Каміння і Сізіф»); 9 стор.; бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація. У статті досліджується роль і значення літературної критики, її вплив на формування читацького середовища. Увага зацентрована на збірці літературно-критичних есеїв Миколи Рябчука «Каміння й Сізіф». Автор, спираючись на представлені тексти, характеризує ідейно-естетичні домінанти критика, відзначає зрощення публіцистичної і наукової критики.

У науковій студії доводиться, що історико-культурна концепція представлення художніх текстів та критична рецепція публіциста зумовлені власним естетичним досвідом та історико-культурним дискурсом.

Ключові слова: Микола Рябчук, критика, інтерпретація, канон, рецепція, есеїстика, дискурс, історія літератури, літературний процес.

*Сізіфа варто уявляти собі щасливим
А.Камю*

Сучасна літературна критика не часто стає предметом дискусій, обговорень чи наукових студій. Разом з тим, ще Соломія Павличко наголошувала, що різноаспектне дослідження літературного процесу неможливе без «аналізу самого характеру теоретизування» [8, с. 177]. Літературна критика орієнтується на комунікативні наміри видання, читацькі запити, аудиторію, проте визначальними її характеристиками є індивідуальна авторська рецепція, інтерпретаційна методологія, культурологічна парадигма.

Серед сучасних популяризаторів української літератури вирізняється постать Миколи Юрійовича Рябчука – письменника, перекладача, публіциста, літературного критика. Публіцистичні тексти Миколи Рябчука неодноразово ставали предметом наукових студій, зокрема аналізувалася його колумністика, політологічна есеїстика, редакторська робота у журналі «Всесвіт» та часописі «Критика». Разом з тим літературна критика автора ще не була предметом окремого наукового вивчення. У 2016 році у харківському видавництві «Акта» вийшла збірка літературно-критичних есеїв Миколи Рябчука під назвою «Каміння і Сізіф». Мета дослідження – здійснити цілісний аналіз означеної книги.

Тексти, які увійшли до збірки, за словами критика, писалися здебільшого наприкінці 90-х, автор іронічно зауважує, що тоді ще була ілюзія, що заіснує якийсь літературний процес. Це передмови чи післямови до книг, а також есеї, які виходили друком у газетах «День», «Літературна Україна», «Культура і життя», «Столичные Новости», часописах «Вітчизна», «Березіль», «Сучасність», «Всесвіт», «Критика», «Herito» (двомовний польсько-англійський журнал, присвячений проблемам культури і мистецтва), інтернет-виданні «Збруч». Під час презентації зібрання

критик наголосив, що представлені тексти скеровані на масового читача, який орієнтується не лише на естетичні категорії, а й на важливі суспільно-політичні проблеми. «Літературна критика, в принципі, – різновид газетярства; літературний критик не пише “на вічність”, його читач – середній інтелегент, що цікавиться літературою не більше (але й не менше), ніж спортом, політикою й безліччю інших справ, про які прагне довідатися зі щоденних газет», – так у передмові окреслює свої завдання автор [9, с. 8]. І тут же із прикрістю зауважує, що «Саме в цій, основній своїй, “газетній” іпостасі літературна критика в Україні ніколи не існувала» [9, с. 8].

Літературна освіта, вишуканий естетичний смак, розуміння літературної спадкоємності, письменницький досвід, обізнаність із сучасними літературознавчими і культурологічними методологіями дозволяють «газетній» критиці Миколи Рябчука вписувати представлені твори, книги чи авторів як у культурний контекст сучасності, так і в літературно-критичний дискурс. Таке представлення широкого кола імен і текстів значно розширює поле сучасного літературного процесу, тим самим актуалізує тезу Ю. Лотмана, що для характеристики стану культури важливим є не лише те, «що написано, а що читали в означений період» [7, с. 169]. Для М. Рябчука важливо у смислотворче поле українця увести книгу як джерело вироблення смислів, а також корпус текстів, здатних впливати на формування широко спектру соціокультурних поглядів. «Газетну іпостась» критики варто розглядати також через призму формування читацького середовища, М. Зубрицька підкреслювала: «Процес читання уможливорює перенесення сенсотворчих зв'язків, системи вартости, життєвого та естетичного досвіду з віртуального світу тексту у власний світ читача» [4, с. 188]. Рябчук не лише

презентує аудиторії книги та їх авторів, а й спокушає читачке середовище власним варіантом прочитання текстів, адже характер його пропозицій легкий, ненав'язливий, далекий від догматичного і повчального.

Тематично збірка «Каміння і Сізіф» складається із чотирьох розділів: «*Peg aspera*», «Межі канону», «Пригоди з Історією», «*Inmemoria*», які представляють різні літературно-культурні ландшафти, різнопланові наративи. Очевидно, у тематичні цикли тексти об'єднані для збірки, відповідно, і відбір текстів проводився із урахуванням актуалізації певних постатей, текстів, проблем у сучасному соціокультурному дискурсі. Це своєрідна «колекція» написаного, яка пройшла селективний відбір, Олена Галета зазначає, що «кожна ціннісна вибірка <...> надає окремим творам визначеної культурної ваги, а також утверджує саму ціннісну систему, яка встановлює значення і значущість різних літературних явищ» [2, с. 515]. Також дослідниця вважає, що «кожна колекція є розповіддю про суб'єкта» [2, с. 70], «колекцію створюють задля відображення окремих аспектів особистості колекціонера» [2, с. 67], тобто це своєрідне зібрання рефлексій, які характеризують критика, визначають тип і характер його теоретизувань. У цьому контексті актуалізується думка Оскара Вайльда: «Критика – це хроніка життя власної душі. <...> Це єдина справжня автобіографія, яка розповідає не про події чийогось життя, а про думки, які життя заповнили, не про обставини і вчинки, які є результатом випадковостей чи фізичної необхідності, а про те, що пережив дух і які мрії породила уява» [12, с. 281].

Також варто звернути увагу на «“воскресіння” тексту в нових контекстах» (за М.Зубрицькою) [4, с. 149], адже представлені у книзі літературно-критичні есеї промовляють уже до іншого покоління читачів чи по-новому прочитуються у нових соціокультурних умовах.

Інтертекстуальною грою із уважним читачем є назва книги. Автор апелює не до античного міфу, а до конкретного есею Альбера Камю. У потрактуванні Камю, важка ноша не заважає Сізіфові пізнати внутрішню свободу, подолати безсенсовість і абсурдність тяжкої праці: «йому належить його доля, у цьому радість Сізіфа», «і кожної миті, спускаючись із вершини, він вищий за свою долю» [6]. Микола Рябчук теж обстоює думку, що сумлінне виконання обов'язку є пріоритетом, кожна дія має сенс: «покотити ще один камінь угору задля короткого відчуття свободи, поки він скочується униз» [9, с. 16]. Далі, у есеї «Французький Сізіф і українське каміння» критик, апелюючи до образу лікаря Ріє, витлумачує вибір своєї естетичної практики: «це була єдина справа, яку в тій ситуації він міг і мусив (курсив наш. – О.З.) робити» [9, с. 23], тим самим наголошуючи на необхідності творення повноцінного літературно-критичного дискурсу.

Пропоновану збірку можемо розглядати як своєрідну антологію, бо вона відсилає читачів до значущих текстів, здатних змінити характер культури, виробляти смисли (за Р. Бартом), приводити в рух процеси розуміння. В есеї «Що таке класик» Т. С. Еліот визначив критерії класичності, за якими можна охарактеризувати митця: зрілість інтелекту, історичність свідомості, високий рівень мови, довершеність стилю, високоморальний зміст [цит за: 11]. Уважаємо, що означені критерії імпліцитно впливали на добір персоналій для представлення, коментування й аналіз художніх творів в аналізованій збірці.

Відкриває збірку розділ «*Peg aspera*». Тут представлено дванадцять есеїв, які у різний спосіб презентують письменників різних країн, епох, літератур та їхній шлях «через терни» до українського читача. Рябчук не лише описує факти і явища літературного та навколо літературного світу, а й пропонує читачеві інакший, неусталений погляд на художні тексти чи їх авторів, демонструє власний спосіб прочитання літературного твору чи актуалізує текст в несподіваному ракурсі. Самі заголовки критичних текстів налаштовують читача на діалог, містять провокацію («Стигми крил», «Слава наборг», «Небесний протяг», «Людина пограниччя», «Непростима недуга»). Представлені варіанти відчитування текстів подібні на мандрівки сторінками книг. Читач, який подорожує світами літературних творів, естетичних та інтелектуальних ідей, пропонованих Рябчуком, стає подібним на героя його есею «Простір свободи» із книги «Сад Меттерніха» (2008): «Адже Поль тепер знає, що, крім брами й загорожі, є й інший світ, у якому він уже побував і в якому може будь-коли побувати знову. Якщо захоче» [10, с. 291]. Простір свободи у прочитанні текстів є надзвичайно важливим, адже будь-яка рецепція будується на понятті індивідуальності, а отже, множинності прочитань.

Другий розділ «Межі канону» пропонує погляд на творчість авторів, за якими утвердилося означення класиків. Гарольд Блум уважав, що канон – це результат боротьби між творами, які борються за виживання, це «мистецтво літературної Пам'яті» [1, с. 22]. Тож у цьому розділі сусідять Володимир Цибулько й Олесь Гончар, Олександр Кривенко й Євген Гуцало, Володимир Павлів й Володимир Сосюра. Сучасна концепція історії літератури базується «на історичному житті літературного твору, на його динамічній взаємодії з читачкою публікою» [5, с.12], а тому художній твір доводить своє право на присутність у каноні здатністю викликати нові прочитання, набувати актуальності у сучасному культурному процесі.

«Межі канону» критик відкриває есеєм про Григорія Грабовича із промовистою назвою «Про користь ревізіонізму». Це одного боку задає тон читання усього розділу, а з іншого – пропонує не літературний, а культурологічний канон, бо уво-

дять у корпус «канонічних» текстів праці з історії літератури, культурології, антропології. У цьому розділі виразно простежується вплив постколоніального дискурсу на авторську ревізію канону: іронічність, аналітичність, прагнення до об'єктивного аналізу [3, с.173]. Маркерами постколоніального дискурсу дослідники називають: переоцінку національного канону (О. Гончар, В. Сосюра, І. Драч, Є. Гуцало), уведення раніше заборонених тем (В. Цибулько), питання ментальної і мовної ідентичності (русинська поезія, «Енциклопедія нашого українознавства», «Нариси української популярної культури»), вивчення білих плям історії літератури (Володимир Яворський).

Розділ «Пригоди з Історією» пропонує читачеві корпус текстів, які стануть у нагоді при формуванні національної версії минулого. Рецензовані книги – своєрідні маркери, які дозволяють зорієнтуватися в історичному дискурсі, звільнитись від імперської нарації, сформувані власну ідентичність. Предметом осмислення для автора стали різні жанри історичної прози «белетристичної, науково-популярної, наукової» [9, с. 204].

Так, «Історію України» Ореста Субтельного автор характеризує як «одну з багатьох можливих "історій", партикулярну версію, цілком протилежну до єдино можливої й правильної» [9, с. 206], книгу Зенона Когута «Російський централізм і українська автономія» називає «історією конфлікту» [9, с. 215], «детективом» [9, с. 262], «драматичною розповіддю про безжалісну і бездушну машину тоталітарної влади» [9, с. 268] – академічне дослідження «Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД», а «Спогади» Надії Суровцової – «блискучою, рафінованою прозою, з дивовижною пластикою, яскравою образністю, витонченим психологізмом» [9, с. 271]. Уважне око дослідника визирує найтонші нюанси репрезентації текстів про історію, які уже стали частиною нашої інтелектуальної історії, щоб нагадати «нам про нашу причетність до всього, що діється довкруг нас, і про моральну відповідальність зокрема й за те, чого ми начебто й не скоїли, а втім, чому і не запобігли» [9, с. 261].

Сповнений чуттєвості й інтимності розділ «Інтимогія» представляє досвіди емоційних та інтелектуальних пошуків, переживань, зустрічей і спогадів. Літературні портрети Григорія Чубая, Джеймса Мейса, Юрія Луцького, Теда Г'юза, Збігнева Герберта, Чеслава Мілоша виписані в імпре-

сіоністичній манері. У кожного із героїв своїх есеїв М. Рябчук помітив і підкреслив ті якості, що впливали на формування цілих поколінь: «Мілош мав у собі ту шляхетність, ту велич духу, що не принижує, не пригнічує співрозмовника, а навпаки – підносить і ошляхетнює» [9, с. 343], «він (Григорій Чубай) мав таку незаперечну особисту харизму, що виявлялася у всьому – від блискучого, аж мурашки по шкірі, декламування власних поем, до чудової ерудиції, доброго почуття гумору, унікального нюху на все нове й талановите, і небуденного імпровізаційного хисту, що дав йому змогу будь-яку ситуацію перетворювати на своєрідний перформенс» [9, с. 307], зауважив здатність Джеймса Мейса «розуміти Україну як само хто з його співвітчизників та й, зрештою, самих українців» [9, с. 315], вдячно підкреслює заслугу Юрія Луцького в тому «що зробив нашу сьогоднішню культурну регенерацію хай нелегкою, а все ж, принаймні, можливою» [9, с. 326].

Оскільки тексти Миколи Рябчука писалися для широко кола читача, автор утримується від академічності викладу, послуговування літературознавчими методологіями, уникає складних термінів. Літературно-критичний метод М.Рябчука сформований у кращих традиціях культурно-історичної школи, яка заклала принципи системного розуміння літератури. Проаналізувавши збірку літературно-критичних есеїв Миколи Рябчука «Каміння і Сізіф», виділяємо такі ідейно-естетичні доміанти критика: осмислення в національному контексті досвіду світового письменства, актуалізація кращих здобутків вітчизняної літератури в сучасному історико-культурному контексті, дослідження іномовної української літератури, з'ясування вітчизняної літературної традиції та ревізія канону, мистецька вибагливість, формування (з опорою на історичну тяглість) потрактування власної культурної та національної ідентичності, усвідомлення літератури як динамічної системи, увага до естетичної природи текстів. Збірка літературно-критичних есеїв Миколи Рябчука знову актуалізує думку публіциста про те, що «власне культура є тим останнім крейдяним колом, яке захищає нас» [10, с. 211].

Літературна критика М.Рябчука потребує подальшого вивчення у контексті дискурсивних практик сучасності, типології оцінок літературних творів, формування кола культурних зразків літературною критикою.

Література

1. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. — К.: Факт, 2007. — 720 с.
2. Галета О. Від антології до онтології : антологія як спроба репрезентації української літератури кінця ХІХ– початку ХХІ століття : монографія / Олена Галета. – Київ : Смолоскип, 2015. – 640 с.
3. Дзядевич Т. Кебуладзе В. Постколониальные исследования в современной украинской гуманитаристике / Татьяна Дзядевич, Вахтанг Кебуладзе // Кебуладзе В. [и др.] Политики знания и научные сообщества / Под ред. В. Кебуладзе. – Вильнюс : ЕГУ, 2015. – С. 172–191.

4. Зубрицька М. *Homolegens* : читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2004. – 352 с.
5. Зубрицька М. Передмова до другого видання / Марія Зубрицька // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2001. – С. 9–14.
6. Камю А. Миф о Сизифе: Эссе об абсурде / А. Камю // Сумерки богов. – М.: Радуга, 1989. – 567 с. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/sumerki/5.htm>
7. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера-история / Юрий Михайлович Лотман. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 464 с.
8. Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької / Соломія Павличко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.
9. Рябчук М. Каміння й Сізіф : Літературні есеї / Микола Рябчук. – Харків : Акта, 2016. – 354 с.
10. Рябчук М. Сад Меттерніха / Микола Рябчук. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2008. – 302 с.
11. Стефанів Ю. Літературно-теоретичні концепції Томаса Стернза Еліота / Юлія Стефанів // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pgn/filol/2011_26/StefanivYuliya.pdf
12. Уайльд О. Критикак художник / Оскар Уайльд // Уайльд Оскар. Избранные произведения: в 2 т. – М.: Республика, 1993. – Т. 2. – С. 263–322.

Оксана Зелік

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКАЯ ЭССЕИСТИКА НИКОЛАЯ РЯБЧУКА

(на матеріалах книги «Камни и Сизиф»)

Аннотация. В статье исследуется роль и значение литературной критики, ее влияние на формирование читательской среды. Внимание акцентировано на собрании литературно-критических эссе Николая Рябчука «Камни и Сизиф». Автор, анализируя представленные тексты, характеризует идейно-эстетические доминанты критика, отмечает взаимопроникновение публицистической и научной критики.

В научной студии доказывается, что историко-культурная концепция автора представления художественных текстов и их критическая рецепция обусловлены эстетическим опытом публициста и историко-культурным дискурсом.

Ключевые слова: Николай Рябчук, критика, интерпретация, канон, рецепция, эссеистика, дискурс, история литературы, литературный процесс.

Oksana Zelik

LITERARY AND CRITICAL ESSAYS OF MYKOLA RIABCHUK

(based on the book “Stone and Sisyphus”)

Abstract. This paper examines the role and importance of literary criticism and its influence in shaping the reader's surroundings. Attention is focused on the collection of literary and critical essays “Stone and Sisyphus” by Mykola Riabchuk. The author, based on the submitted texts, characterizes ideological and aesthetic dominants of reviewer, notes fusion of journalistic and academic criticism.

In scientific studio it is that the historical and cultural concept of the author of submission of art texts and their critical reception caused by esthetic experience of the publicist and historical and cultural discourse.

Key words: Mykola Riabchuk, criticism, interpretation, canon, reception, essay writing, discourse, history of literature, literary process.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2016 р.

© *Зелік Оксана Андріївна* – старший викладач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.